

Турски документи у Државном музеју на Цетињу

Приликом кратког боравка на Цетињу у септембру 1952 г. прегледао сам турске документе који се налазе у Државном музеју. Они се могу подијелити на двије групе и то: на документе из XV—XIX вијека, међу којима има врло важних, затим на документе из друге половине XIX вијека и два из почетка XX вијека, који су од мањег значаја.

Ову другу групу докумената чине:

а) тапије из друге половине XIX вијека, између којих и неке тапије Дервиш-паше Ченгића од 1874 године;

б) дописи и писма околних турских функционера (из Сандака, Никшића и Подгорице);

в) извјештај граничарског командира у Врању, да ће се списијање војника кажњавати први пут са 10 штапа и 10 дана затвора, а у поновљеном случају биће упућени на војни суд.

г) Затим има 7 писама султана Абдулхамида о акредитовању посланика (*orta elci*) у времену од 1880—1892 године. Ту се спомињу Халид-бег, Риза-бег, Исмаил-паша, Цевад-бег, Хусни-паша и Тевфик-бег. У једном се писму (од 12-IX-1889) саопштава да се у знак пријатељства шаље по посланику Тевфик-бегу једна сабља и један пар револвера за престољонаслједника.

д) Бивши наиб у Новом Пазару, који је био пребјегао у Црну Гору, шаље 28 августа 1902 године писмо књазу Николи, у коме га извјештава да одлази из наиба у Једрене.

е) Осим тога, има једно писмо на арапском језику (с преводом на француски) од 14 марта 1903 године, упућено књазу Николи од стране Мелентија, патријарха за Антиохију и остали исток, у коме наводи како неки Црногорци посјеђују њихову цркву и уједно му честита Ускрс.

Што се тиче прве групе докумената, они су по садржају врло различити, а по времену су један из XVI, четири из XVII, осам из XVIII и 13 из XIX вијека. Ове сам документе нумерисао према хронолошком реду, те ћу овдје изнијети њихову садржину, а седам од њих даћу у цијелости.

1.

На првом мјесту имамо ферман султана Мурата III од 1 мухарема 983 године (12-IV-1575). Повод издавању овог фермана била је тужба неких црногорских свештеника из манастира на острвима Скадарског Језера, да спахије траже десетину од манастирских посједа, а да у вилајетском дефтеру стоји да они од давнина плаћају даће отсјеком. И поред тога што они тај порез уредно плаћају државној благајни, спахије дотичних села траже од њих десетину, наводећи да се те земље налазе на њиховом подручју.

Свештеници су се тужили на спахије подгоричком кадији, јер су се наведени манастири — како стоји у ферману — налазили на подручју подгоричког кадилука. Они су тражили од кадије да о том извјести Порту, што је он и учинио¹.) На његов извјештај упућен му је горњи ферман с наређењем, да ствар испита и да поступи у смислу вилајетског дефтера и издатих заповијести.².)

Што се тиче спахија и њиховог тражења десетине, то је питање од нарочитог интереса за историску науку. Према канун-нами од 1523 године манастири нијесу давали десетине нити других даћа, него је била одређена једна сума коју су они имали да дају годишње. Тако је манастир Ком Пречисте давао 285 акчи, манастир Св. Николе на Врањини 650 акчи, манастир села Ријека 174 акче, а манастир Св. Госпође у селу Цетињу 187 акчи.³) И ове су суме биле уписане у санџакбегов хас. О неком праву спахија на манастирска добра нема ни говора.

Једино од посједа Ђурђа Црнојевића и оних који су с њим напустили Црну Гору биле су за тимар везане пристојбе од млинова, који су конфисковани и продани.

Што се тиче осталих посједа Ђ. Црнојевића и осталих, као што су даљани, ливаде, оранице и пролази, то је било уписано као „hassa“ и заведено у санџакбегов хас. Исто тако уписано је у његов хас и пола прихода од њихових винограда, а друга половина је одређена за трошкове и културу тих винограда.

¹) Ако је неко имао да се тужи на незаконити поступак неког државног органа, могао је поднијети претставку директно Порти, а могао је то учинити и преко надлежног кадије. У ферманима обично стоји којим је путем поднесена жалба.

²) Према црногорској канун-нами од 1523 године постојао је почетком XVI вијека посебни кадилук за Црну Гору, који је касније припојен подгоричком. Зато се горњи ферман од 1575 године упућује подгоричком кадији. Због тога су се црногорски свештеници њему тужили.

³) Бранислав Ђурђевић, Дефтери за црногорски санџак из времена Скендербега Црнојевића, Прилози за оријенталну филологију, историју наших народа под турском влашћу, I (1950), стр. 13 и 16, II (1951), стр. 51—54.

У ферману се вели да десетину од манастирских имања траже спахије, на подручју којих се налазе та манастирска добра. То је важан податак о постојању спахија у то вријеме. Само је штета што у ферману нијесу наведена имена тих спахија.

Овај ферман у преводу гласи:

„Узору кадија и судија, извору врлине и рјечитости, Меллама подгоричком кадији, нека му се повећа врлина.

Када дође узвишени царски знак, нека се зна ово:

Овог пута ти си послао мом високом двору извјештај и изложио, да су свештеници по имену Симеун, Рафаил и други, свештеници цркава званих Ком Пречиста, Св. Никола на Врањини и Стара Горица на сектору Подгоричког кадилука, дошли и изјавили: споменуте цркве имају у неким селима њиве, ливаде и винограде, чије су границе обиљежене и одређене⁴). Од давнина они су у вилајетском дефтеру уписивани отсјеком (да дају порез отсјеком). Иако они у потпуности плаћају фискусу оно што је годишње одређено отсјеком, спахије наведених села узимају од њих десетину, наводећи да се налазе на њиховом подручју. Како су међутим наведене цркве мјесто одмора за пролазнике, то ми нијесмо у могућности — изјавили су свештеници — давати отсјеком одређени годишњи износ и десетину. Тражимо да се наше стање изложи Порти царства. Пошто су они то рекли, то је предње подастрто онако како је у ствари.

С обзиром на то заповиједио сам слjedeће:

Када стигне моја часна заповијест, треба да прегледаш извод из новог исправног вилајетског дефтера с печатом, који је о томе издат од стране моје Порте и предан њима у руке те да ствар испиташ и извидиш преко људи који то знају.⁵) Ако уистини ствар буде онако како је изложена, те ако одређене и обиљежене њиве, ливаде и виногради споменутих цркава у наведеним селима буду уписани у вилајетском дефтеру отсјеком, а и поред тога што они према вилајетском дефтеру дају и плаћају фискусу без мањка оно што је отсјеком одређено и поред тога што немају никакве кривице, ако спахије наведених села супротно заповијести и противно вилајетском дефтеру узимају од њих десетину и пристожбе, изговарајући се да се налазе на њиховом подручју, те ако споменуте спахије супротно заповијести и противно вилајетском дефтеру буду хтјели да се без икак-

⁴) Према катастарском дефтеру за Црну Гору од 1523 године манастир Пречисте Ком имао је своја имања у селима Сељани и Ријечани (и у једном селу које није прочитано), а манастир Св. Никола на Врањини у селу Орахово, Годиње, Лимњани, Брчели и Брајићи. — Бр. Ђурђев, цит. д. стр. 53 — 54.

⁵) Као што се из предњег може закључити, при рјешавању оваквих спорова служили су као подлога катастарски дефтери. Из фермана се види, да су наведени манастири имали изводе из тих дефтера.

ва основа мијешају у њиве, ливаде и винограде црква, који су у посједу споменутих свештеника и чије су границе одређене, треба да то спријечиш. Немој допустити да се они супротно мојој часној заповијести и противно вилајетском дефтеру мијешају у њиве, ливаде и винограде споменутих свештеника и да нападају на њихова права. А оно што је одређено отсјеком да наредиш да се узме за фискус. Штогод је супротно заповијести и без законског основа узето од десетине и од њиховог давања отсјеком, треба да наредиш да се без мањка поврати.

Тако да знаш, на часни знак да се ослониш.

Писано 1 мухарема 983 године“.

2

Затим долази ферман султана Ахмеда I од средине речеца 1022 године (27 августа до 5-IX-1613), који је издат у вези притужби да су нека црногорска села нападнута и попаљена.

Кадидје Црне Горе, Подгорице и Скадра, те скадарски кајмакам извијестили су Порту, да су неки спахије из Подгорице уздигли своју рају и с њом заједно и олошем из тог кадилука попалили преко пет стотина кућа у Црној Гори и нанијели велику штету. Порта је одмах наредила да се ствар испита на лицу мјеста. Извиђајем је утврђено да су споменути заиста извршили то насиље према раји. Штавише нијесу се хтјели одазвати ни суду, него су и даље наставили с нападима и насиљем. Зато је раја тражила од Порте да се томе стане на крај.

Послије тога издат је овај ферман и наређено, да се кривци похватају и по закону казне.

Пошто се међу нападачима спомињу спахије и заими, то је ферманом наређено, да се они притворе, а затим да се о њима поднесе извјештај. Таква је процедура, када се ради о спахијама. Ако се утврди да су они извршили неки злочин, кадија треба да их затвори. Али о њихову случају треба да извијести порту, а затим да поступи онако како добије директиву од централне власти.⁶⁾

Осим тога наведеним кадијама је наређено, да испитају све тужбе раје против наведених спахија, уколико о њима већ прије није донесена одлука и које нијесу застариле.⁷⁾

Тај ферман гласи:

„Узору племенитих заповједника, ступу славних великана, носиоцу моћи и достојанства, одабранику нарочите милости свезнајућег владара, херцеговачком санџакбегу, нека му је трајна слава, и поносима кадија и судија, изворима врлине и рјечи-

⁶⁾ Упореди с мојим радом „Канун-нама султана Сулејмана Законодавца из првих година његове владавине“, Гласник Зем. музеја, Сарајево: 1949 — 50, стр. 311.

⁷⁾ Као вријеме када наступа застарјелост подношења тужбе у ферману се наводи 15 година.

тости, кадијама Црне Горе, Подгорице и Скадра, нека им се повећа врлина, и узорима вршњака и другога кајмакаму скадарског санџакбега и назиреу скадарских муката, нека им се повећа врлиједност.

Када дође високи царски знак, нека се зна ово:

Бивши санџакбег Кирклисе Мухамед, који станује у том крају — нека му је трајна слава — и ви кадије с кајмакамом скадарског санџакбега Мехмедом — нека му се повећа углед — послали сте писма и извијестили ово:

Од становника вароши Подгорице особе по имену Мухамед-ага и Сулејман Чауш, затим друпи Мухамед и Али Чауш, те Селим Техаја и брат му Мустафа поставили су себи за барџактара штићеника по имену Билицу сина Вучића, настањеног у споменутој вароши, те пошто су прикупили и рају са својих тимара и зеамета, уздигли су познате разбојнике наведеног кадилука и повели са собом. У селима која припадају споменутој Црној Гори не само што су поपालили преко пет стотина кућа и побили и ранили много људи, него су опљачкали и много иметка и хране. Када је прије извјесног времена поднесен извјештај о њиховом насиљу и неваљалштинама, дошла је часна заповијест, да се ствар по шериату извиђи. И када се је дошло на лице мјеста и извиђјело, утврђено је да је споменутој раји учињен зулум и насиље, као што је већ изложено.

Осим тога, дошла је раја Црне Горе и пред мојим високо цијењеним командантом тужила се на зулум наводећи, да се споменути нијесу покорили суду када су били позвани, те никако нијесу спријечени од насиља и напада. Напротив њихови су се напади и неваљалштине повећали. Зато, рекли су они, ако им се не стане на крај, ми ћемо доћи у тешко стање.

Због тога сам наредио слиједеће:

Када дође моја часна заповијест, сваки од вас треба да се у овом својски заузме и да хитно предведете наведене и остале које буде потребно спровести. А ако се они буду скривали, треба да наредите да их доведу они који су дужни да их пронађу. У присутности противних странака изведите по правди све тужбе против њих, које нијесу већ једном испитане и ријешене и којима није прошло 15 година. И пошто пресудите у корист оних који имају право и наплатите и предате им оно што им припада, затворите од бунтовника оне за које је потребно извијестити и поднесите о њима извјештај. А оне за које није потребно извјештавати немојте пустити, него их казните па закону. И то извршите по правди. Чувајте се да не бисте коме учинили нешто што је противно часном шериату.

Тако да знате, на мој часни знак да се ослоните.

Писано средином рецепта 1012 године“.

3

Бујурулдија Мустафа-паше (босанског валије)⁸⁾ од 15 зулхицета 1065 године⁹⁾ (16-X-1655) издата на притужбу неког Гаврила, настањеног у вароши Нови. У бујурулдији се наводи, да именовани посједује на основу тапије и шериатског хуцета¹⁰⁾ баштину, која му је остала иза брата Ивана у селима Булажини, Русовићу и Петровићу. Он се је тужио, да га у посједу узнемишава Марко, то је молио да се поспријечи.

У вези с тим упућена је ова бујурулдија новском кадији да забрани наведеном Марку мијешање у туђи посјед.

4

Као четврти докуменат у Музеју се налази оригинална бујурулдија од 6 мухарема 1085 године (12-IV-1674) која се односи на купљење ванредних намета. Упућена је кадијама Кичева и Тетова и мутеселиму Охридског Санџака. Као што се види из великог округлог печата, њу је издао Мехмед син Ахмедов. С обзиром да се ту ради о подручју од Тетова до Охрида, мислим да би то могао бити румелиски беглербег Мехмед-паша.¹¹⁾

У овој се бујурулдији наводи, да је за купљење наведених намета у тим кадилуцима одређен неки Хасан. Он је то препустио Топал Касиму и друговима, на што су му они дали потребну потврду. Они му досада нијесу предали одговарајући приход од тих намета, него га стално с тиме завлаче. Зато се бујурулдијом наређује, да се наведени позову на суд и да се од њих наплати тај приход и уручи споменутом.

Намети о којима је овдје ријеч купљени су за изванредне државне потребе, а одлуку о томе доносио је царски диван. Зато се они називају и диванским наметима. Висина ових намета одређивана је од стране централне власти. Затим је сваки ејалет вршио разрез тих намета на кадилуке свога подручја.

Ово преузимање купљења намета и уступање другом да их он убире претстављало је још веће оптерећење за народ, јер су ти посредници настојали да извуку за се што више користи.

5

Од нарочитог је интереса судско рјешење („hüccet“) пећког кадије од 1 ребиул-евела 1085 године (5-VI-1647); којим се осло-

⁸⁾ У ово вријеме босански валија био је Мустафа-паша — Мувекит, стр. 102.

⁹⁾ Датум није јасно написан.

¹⁰⁾ У турским изворима налазимо на случајеве, да се посједници земље не задовољавају са спахијском тапијом него траже и добивају о томе и потврду суда.

¹¹⁾ Мувекит, говорећи о рату који је 1085/1674 године вођен против Пољске, спомиње и румелиског валију Сејдизаде Мехмед-пашу. — Мувекит, Тарихи Босна, стр. 108.

бађа одговорности и кривице црногорски владика Руфим поводом убиства двојице Пећанаца у Црној Гори.

Браћа погинулих тужили су суду владику, да је он одговоран за то убиство. Пред судским вијећем, коме су присуствовали тројица ајана, затим хатиб и муџезин и неколико војних лица, владика је одбио ту тужбу. Осим тога, два свједока из Подгорице, један заим а други спахија, посвједочили су пред судом, да владика нема никакве везе с разбојницима. На основу тога суд је одбио тужбу и своју одлуку уручио владици Руфиму.

С обзиром на важност овог документа доносимо га у цијелости:

„Повод писању ове пуноважне исправе је слиједеће:

Хасан, син Куртов, и Осман, син Хасанов, становници града Пећи, пред свијетлим шеријатским вијећем поднијели су сваки од њих тужбу у присутности свештеника по имену Руфима, посједника ове исправе, који је владика Црне Горе.

Прво је говорио наведени Хасан и рекао: Прије извјесног времена наведени Руфим је бесправно убио мог рођеног брата и оставиоца (наслједства) Хусејна сина Куртова, када је он ишао у Црну Гору.

Затим је говорио споменути Осман и изјавио: Исто је тако наведени Руфим прије извјесног времена бесправно убио мог рођеног брата по имену Хусејна сина Хасанова, када је он ишао у Црну Гору са споменутим Хусејном, сином Куртовим. И сваки од њих тражио је да се дотични испита и да се правда задовољи.

Након испита и одбијања тужбе затражени су од сваког од наведених тужилаца докази, који одговарају оном што су они горе изложили. Али сваки поједини од њих није био у могућности да наведе доказе, а нити је тражио од наведеног Руфима да се зауне.

Када је на захтјев затражено мишљење о владању споменутог Руфима од муслимана који га познају, дали су пред шеријатским вијећем изјаву заим по имену Глават-заде Мехмед-ага и спахија Јусуф- син Абдулахов, који станују у Подгорици. Они су изјавили ово: споменути Руфим од овог часа бавио се је својим послом и увијек се је одвајао од разбојника и клонио се смутње и разбојништва. Укратко речено, не хвалећи му закон, није нам познато неко слабо владање његово.

Послије тога су наведени Хасан, син Куртов, и Осман, син Хасанов, изјавили: стварно наведени Руфим није убио наше оставиоце споменутог Хусејна, сина Куртова, и Хусејна, сина Хасанова. Али пошто је наведени Руфим владика у Црној Гори, он зна ко их је убио. И ми смо тужили наведеног Руфима, да би се од њег тражило да каже.

Када су они тако својевољно казали и признали, онда је на тражење написано ово онако како јест и предато споменутом Руфиму.¹³⁾

„Писано 1 ребиул-евела 1085 године.

Присутни: понос ајана заим Хасан-ага, понос ајана заим Хусејн-ага, понос ајана заим Махмуд-ага, понос хатиба Халил-ефенди, цунди (коњаник) Абдулкадир-ага, мујезин Јусуф-ефенди, цунди Салих-ага, цунди Мусли-ага, Јахја Челеби (на служби код санџакбега), цунди Адем-ага, Али Челеби звани Лакина, раџил (војник пјешак), Ибрахим-баша и други присутни“.¹³⁾

Изнад овог судског рјешења кадија је ставио своју потврду, која гласи:

„Ствар је текла онако како је написано. Написао Алаху понизни Али, кадија у граду Пећи, буди му опроштено“. А испод тога кадија је по обичају ставио свој печат.¹⁴⁾

6

Ферман султана Мехмеда IV од краја рамазана 1094 године (13—22 септембра 1683), издан на Београдском пољу, упућује се херцеговачком санџакбегу и новском кадији.

Хришћани по имену Буља, Радул и Ђепко поднијели су гужбу, да им је неки Махмут заузео њиве у селу Спужу, које су они сијали и за које су они господару земље („sâhib-i arz“) давали десетину и пристојбе. Ферманом се наређује да се ствар испита, те ако се утврди, да су они те њиве обрађивали и да их нијесу непрекидно три године занемарили, те ако их наведени није узео на основу тога, да им се те њиве врате.

Према турским аграрним законима, који су тада били на снази, земља се није могла одузети сељаку, ако је он давао одређене даће и ако је земљу обрађивао. Једино ако је земљу занемарио три године без оправдана разлога, спахија је могао ту земљу уступити другом на обраду.

¹³⁾ Из текста овог хуџета види се ток расправе. Најприје тужитељ подноси своју тужбу. Затим се испитује тужени. Ако он одбије наводе тужбе, онда се тражи од тужитеља да изнесе доказе. Ако он то не може да учини, може тражити да се тужени зауне. У овом случају то од владике није тражено.

Постављен је захтјев да се питају људи који познају владика, да кажу каквог је он владања. Ово је можда и сам владика тражио. Када је и ово испало у корист владике, тужба је одбијена, а рјешење је дато владци.

¹³⁾ На крају судских одлука наводе се лица која су била присутна расправи. Пошто се овдје ради о црногорском владци, то се међу присутнима налазе истакнутији људи из Пећи.

¹⁴⁾ По правилу кадија није стављао ову клаузулу и свој печат испод рјешења него изнад, и то на лијевој страни.

7

Надаље постоји оригинална бујурулдија босанског валије Ахмед-паше од 10 реџета 1124 године (13 августа 1712), коју је он издао кнезу Црмничке Нахије Миши.

С овом бујурулдијом Ахмед-паша уступа наведеном кнезу 2 куће, 40 мотика винограда и 2 њиве у селу Брчели, затим 6 мотика винограда и 2 комада земље у селу Годињу. То му даје с обзиром на извјештај, да те земље не припадају Цетињском манастиру, него да спадају у категорију рајинске земље.¹⁵⁾ У бујурулдији се не наводи чије су те земље прије биле.

У овом документу дат је одговор, одакле да босански валија уступа некоме земље у Црној Гори. Ахмед-паша у вези с тим каже, да је царским ферманом њему стављено у дужност да се брине за ред и сигурност у Црној Гори.

Познато је наиме да су Црногорци за вријеме турско-руског рата 1711 године прихватили позив Русије да се дигну против Турске, те су вршили упаде у околне санџаке. Али када је Петар Велики на Пруту дошао у тешку ситуацију и морао да склопи мир, онда је турска централна власт одлучила да присили Црну Гору на покорност. За главног команданта у овом војном походу одредила је босанског везира Ахмед-пашу. И он је с војском из Босне и околних санџака продро на Цетиње, настојећи да постављени задатак изврши са што мање жртава. Прије него што је кренуо пут Цетиња, он је присилио на послушност Куче, Клименте и остале Брђане, затим Зећане и Црмничане.¹⁶⁾ У вријеме издавања бујурулдије налазио се је на Цетињу.¹⁷⁾

Из овог се документа не види, зашто се горе наведене куће и земље дају кнезу Миши. Да ли је он као кнез Црмничке Нахије помогао, да Црмничани не учествују у борби или се ради о обичном уступању удражњене земље, не можемо утврдити на основу саме ове исправе.

Даћемо пријевод бујурулдије:

„Обавијештен сам да у Нахији Црмници, једној од нахија Црне Горе у Скадарском Санџаку, у селу Брчелима имају двије куће, 40 мотика винограда и двије њиве, те у селу Годињу 6 мотика винограда и два комада земље, да споменуте куће и виногради и та земља не припадају Цетињском манастиру и да не

¹⁵⁾ Према катастарском дефтеру за Црну Гору од 1523 године Цетињски манастир није имао земље у наведеним селима.

У селу Брчелима једно земљиште (10 караталука) имао је манастир Св. Никола на Врањини, а у селу Годињу један запарложен виноград. — Б. Ђурђев, Прилози II (1951), стр. 54.

¹⁶⁾ Јован Н. Томић, Турски поход на Црну Гору 1712 године, Глас СКА, XCVI, II 56, Сарајево 1920, стр. 179.

¹⁷⁾ Јован Н. Томић, Питање Царева Лаза, Београд 1933, стр. 45.

спадају у задужбинске земље споменутог Манастира, него да су заправо рајинске земље. С обзиром да сам узвишеним ферманом задужен да се бринем за ред и поредак у Црној Гори, а пошто је кнез, по имену Миша, кнез споменуте нахије, тражио споменуте куће, винограде и земље и молио бујурулдију, да би их могао преузети, то је она издата и предата му у руке.

Када — ако узвишени Алах да — дође, потребно је да омогућите дотичном кнезу, да их на описани начин преузме, ако те куће, виногради и земље, као што је извијештено, не припадају наведеном Манастиру нити су припојене задужбини и ако когод други нема каква права на њих. И убудуће немојте допустити да се ко други мијеша. Поступите по бујурулдији. Тако се наређује.

10 реџепа 1124 године“.

8

Затим имамо овјеровљен препис фермана султана Ахмеда III од 29 реџепа 1140 године (11-III-1728), који је упућен кадијама и џизједарима Румелије, а односи се на купљење харача.

Овај ферман има општи карактер за све санџаке Румелиског ејалета, у који је спадао и Скадарски Санџак. Сличан је ферманима који су издавани за Босански ејалет. У њему се нарочито скреће пажња кадијама, да не смјиву допустити да се наплаћује на име харача више него што је одређено нити да се узима џизја за малољетну дјецу.¹⁸⁾

9

Ферман султана Мурата IV од краја зулхицета 1141 године (17—26 априла 1729) упућен кадијама Љубиња, Бекије Новог и „Цернице“. Издат је на притужбу неких села (имена нијесу означена) са тог подручја, да неки функционери супротно закону траже од њих новац, иако су они уредно платили све своје даће.

У ферману се наређује кадијама, да не допусте да се раји чини неправда и да не дозволе да се у то мијешају они који зато нијесу надлежни. Ако се наведени не покоре, да кадије о њима поднесу извјештај.

10

Ферман султана Мурата IV од почетка мухарема 1142 године (почиње 27 јула 1729) који је упућен кадијама Љубиња, Бекије Новог и „Цернице“. И овај је ферман издат на притужбу неких села у овим кадилуцима. Сељаци су се тужили, да се од њих тражи новац, иако су они платили своје даће као и „imdad-i hazariye“. У вези с тим кадијама се наређује, да спријече те протузаконите поступке.

¹⁸⁾ Упореди: Х. Хаџибеговић, Џизја или харач, Прилози III — IV, Сарајево 1954, стр. 55 — 135.

Ове даће зване „imdad-i hazariye“ убиране су у двије рате, и то за љетњу и за зимску сезону. Савјет сваког ејалета утврђивао је њихову висину и вршио разрез на кадилуке, а ови су опет то разрезивали на поједина мјеста свога подручја. Ако су купљене у доба мира, називане су „imdad-i hazariye“, а ако је у то вријеме вођен рат, називане су „imdad-i seferiye“ и тада је узиман дупли или тродупли износ.

Приходи од овог трошили су се првјенствено у војне сврхе, али то није било тачно прецизирано, те је било злоупотреба. Због тога је почетком XVIII вијека одређено, да половину ових прихода узима валија за своје потребе, а друга половина је била намијењена за одржавање његове војне пратње, рачунајући за сваког војника по 70 гроша годишње. Осим тога је прописано да се о утрошку тих прихода води тачна евиденција.

11

Даље имамо хуцет подгоричког кадије, који је уједно и црногорски,¹⁹⁾ од мјесеца цумадел-ахира 1159 године (овај мјесец траје од 21 јуна до 19 јула 1746).

Аге подгоричке тврђаве изјављују пред судом да су све што имају као оцаклук у Спичу, Улчињу, Цетињу и Доброј издали под закуп црногорском владици Сави с тим, да им сваке године даје за те земље укупно 16 дуката.

Пријевод ове судске исправе гласи:

„Све аге које се налазе у Подгоричкој тврђави изјавили су пред шериатским вијећем и рекли ово:

Сви приходи, било мало или много, од нашег оцаклук у мјестима званим Спич, Улче, Цетиње и Добро које уживамо на основу часних узвишених берата, а што спада у наше припадљивости, уступљени су с наше стране и издати под закуп посједнику ове исправе свештенику по имену Сави, садањем владици Црне Горе, рачунајући од почетка марта 1159 године под овим условом: за ораницу Спич сваке године по шест франачких дуката, за Улче по пет дуката и за Добро с Цетињем по пет дуката, што укупно чини по 16 франачких дуката. Он је такође примио и прихватио тај закуп на изложени начин. Ми смо се с њим споразумјели и утврдили, да ће то бити издато другом, ако он не би према овом уговору на вријеме платио наведени износ.

Пошто су они то рекли, наведени у корист кога је дата ова изјава потврдио је наводе споменутих у њиховом присуству и усмено то констатовао, то је на тражење написана ова исправа онако како ствар стоји и предата молиоцу.

¹⁹⁾ Према горњем хуцету у ово је вријеме био један кадија за Подгорицу и Црну Гору. Упореди с напоменом 2.

То се догодило и написало у мјесецу цумадел-ахиру 1159 године.

Присутни:

Диздар Каплан-ага, Мурад-ага Зот, Јусуф Челеби, Али Војвода, Мустафа Бекир Челеби, Хасан Хајдар-бег, Али бег Мустафа-ага, Омер Челеби Бабац, Мустафа Ахмед Хоџа и други присутни“.

Изнад овог текста кадија је ставио своју потврду и печат. Ту стоји ово:

„Што је наведено у исправи од продаје и уступања написао узвишеном понизни Мухамед, кадија у заступству за Подгорицу с Црном Гором, буди му опроштено“.

12

Тапија од 1169 године (почиње 7-X-1755) издата старјешини манастира Косијерева Авакуму и осталим, који су за 64.000 акчи купили кућу и земљу од Аћима сина Симова из села Горњег Беласинова у Бањанској Нахији.

13

Затим имамо бујурулдију босанског валије Ахмед Камил-паше од 4 цумада II 1170 године (24-II-1757), која је упућена црногорском владници Сави и црногорским кнезовима. У њој се истиче да је владика Сава исправан и лојалан и да је раја Црне Горе с њим задовољна, те му се шаље бујурулдија ради вршења владичанске дужности, док му за то не дође царски берат. Уједно се позивају црногорски кнезови да га као таквог признају и да му се покорвају.

Као што се види из датума бујурулдије, она је послана владници Сави након војног похода на Црну Гору концем 1756 године, којим је руководио хеџаја босанског валије Осман-паша. Узрок овог похода било је одбијање Црногораца да плате харач.

У вези с овим догађајима нашао сам у Сарајеву неколико турских докумената, што сам изнио у свом раду „Однос Црне Горе према Османској држави половицом XVIII вијека“.²⁰⁾ Из тих се докумената може констатовати, да је последице војног похода Црна Гора пристала да плати харач и да су се односи између ње и Турске нормализовали. И као резултат тога успијела је споменуто бујурулдија. Она је послана од стране босанског везира зато, јер је њему било повјерено да заведе ред у Црној Гори и да наплати харач. Осим тога, на предлог босанског валије Ахмед Камил-паше те је године Црна Гора припојена Босанском ејалету. Али након годину поново је прикључена Скадарском Санџаку.

²⁰⁾ Прилози за оријенталну филологију и историју наших народа под турском владавином, III-IV, Сарајево 1953, стр. 484 — 508.

У пријеводу ова бујурулдија гласи:

„Свештенику Сави, садањем владици Црне Горе — нека му крај живота буде завршен с добром — и свим црногорским кнезовима, доставља се слиједеће:

Пошто си ти од давнина исправан и лојалан и пошто је раја Црне Горе од тебе у сваком погледу задовољна, да би као и прије могао вршити послове наведене раје као владика, док ти од стране Високе Порте не дође узвишени берат за владичанство, издаје се и шаље ова бујурулдија од стране Босанског дивана.

Кад стигне (ова бујурулдија), вршићеш владичанске послове по старом обичају и смислу наше бујурулдије, док не дође узвишени берат од Високе Порте. А ви кнезови Црне Горе, треба да признајете именованог за свог владика и да га слиједите у владичанским пословима према вашим обредима. Треба да радите и поступате у смислу бујурулдије, а да се чувате и клоните онога што би с њом било у супротности. Тако се наређује.

4 цумадел-ахира 1170 године“.

14

Бујурулдија херцеговачког валије Али-паше Сточевића од 15 зулхиџета 1252 године (23-III-1837) издана свештеницима манастира Косијерева, да их нико не смије узнемиравати нити од њих тражити какву даћу. Донијећемо је у цјелини у пријеводу.

„Свештеници манастира Косијерева у Бањанској Нахији, која спада у мој слободни зеамет, упутили су молбу у којој веле, да их хакими и забити из околице стално узнемиравају с тражењем даћа и томе слично, да их без икаква разлога узнемиравају и нападају путници који приликом свог путовања отсиједају у споменутом манастиру и да свештеници и раја за вријеме празника не могу да врше своје обреде због тога што неки муслимани залазе међу њих у циљу трговине. Они моле да се забрани и спријечи то, да се они на ове начине нападају и узнемиравају. С обзиром на то написана је ова бујурулдија и послата из Херцеговачког Санџака и града Мостара, да се преда у руке свештеника, а с којом се упозорава на слиједеће:

Стварно, отсиједање у наведеном манастиру и нападање на горњи начин те узнемиравање од стране околних хакима и забита с тражењем на изложени начин даћа и пристојби као и налажење муслимана међу наведеном рајом у празничним данима, када они обављају своје обреде, није дозвољено ни по шериату ни по закону. То је ствар која је свима позната и јасна. Зато се убудуће треба клонити тога, да се од стране околних хакима и забита тражи даће и пристојбе и да се узнемирују тражењем овог или оног, да се нападају од стране путника који на пропутовању одсиједају у споменутом манастиру и да у празничним данима неко улази међу њих ради трговине.

Када ова бујурулдија — с помоћу вјечног — дође, наређује се да се по њој поступа, а да се клони и чува од свега што је њој супротно.

15 зулхицета 1252 године“.

15

Писмо Салиха, кадије за Бекију Новог, од 4 шабана 1257 год. (21-IX-1841) у коме извјештава, да је у спору око земље између бањанског калуђера и Ковачевића пресудио у корист калуђера.

16

Хуџет Сулејмана Хајдарбеговића требињског кадије у заступству, од 1 сафера 1283 год. (15-VI-1866). Њим се утврђује да је Хајровић Јусуф, син Хасанов (који се је преселио у Билећки кадилук, а поријеклом је из села Курбеговина у нахији Корјенићи) продао своју похарану кућу и 4 баште у наведеном селу Данилу сину Маркову, калуђеру Косијеревског манастира, за 1200 гроша.

17

Тапија од 15 зулхицета 1258 год. (17-I-1843) издана од стране службеника Исмаила на ливаду у Бањанској Нахији у кадилуку Оногошта, коју је од Горчина Пусевића купио за 8 рижала неки Хаџо.

18

Бујурулдија херцеговачког валије Исмаила од 25 шевала 1267 год. (23-VIII-1851) упућена наибу Оногошта и Требиња, да се од свештеника манастира Косијерева не узима царина („resm-i gümük“) на храну, коју они купе за своје потребе. Напомиње се да се царина може узети само на оно вино, које они буду купили и донијели са стране, и то по 5 гроша од сваког товара.

19

Писмо скадарског мутесарифа Османа Мазхара од 17 ребиул-евела 1269 год. (29-XII-1852) без ознаке коме се упућује. У њему се истиче потреба што чешћег дописивања са босанским и херцеговачким валијама и потврђује примигак двају дописа.

Затим се наводи да су устаници 12 прошлог мјесеца заузели тврђаву Жабљак, која је након 30 дана сталне борбе (тј. 14 текућег мјесеца) повраћена од устаника и у њу постављена редовна војска. У овој борби било је доста мртвих и рањених. Кроз два три дана очекује се долазак маршала румелиске војске. Осим тога, долази с морнарицом у барску луку и Ахмед-паша. Тиме ће — вели се у писму — сви устаници у Црној Гори бити опкољени са свих страна.

20

Бујурулдија Дервиша Ибрахима (из Требиња) од 4 цумадел-ула 1269 год. (13-II-1853) издана Теодосију Мирковићу, свештенику манастира Косијерева. У њој се вели да је именовани своју дужност добро извршио и да се враћа у споменути манастир, те да га нико не смије узнемиравати.

21

Бујурулдија Дервиш Ибрахима од 19 зулхицета 1275 год. (20-VII-1859) упућена становништву Бањанске Нахије. У њој се истиче, да је депутација састављена од главног свештеника Теодосија и попа Сима и коџабаше изјавила лојалност и молила за амнестију. Њихова је молба усвојена с тим да се сви у року од 3 дана врате својим домовима. А пошто су неке куће изгорјеле и похаране, то се дужни порез од 2 године опрашта.

Да би се и од мутесарифа добила бујурулдија, треба да од сваког села дођу и оду у Мостар по 2 човјека.

22

Бујурулдија Дервиш Ибрахима од 22 зулхицета 1275 год. (23-VII-1859) упућена главном свештенику Теодосију. У њој потврђује пријем писма и наводи, да ће сматрати тачним све оно што он јави.

Чуди се за човјека кога је видио код манастира. Тражи да пошаље некога ко би га могао препознати, па да га примјерно казни.

За села Коравница (?) и Дилгоша (Длакоше — Билећа) каже, да је тамо била војска, да је он становништво задовољио и да су отишли својим кућама. А када је војска дошла у Корита, пуцали су на војску. Зато је њихова стока узета, али није уништена. Док су у брдима, њихова се молба не може примити. Ако се покоре и затраже милост, наћи ће се излаз.

Што га извјештава за Филипа Мандића и Нешу Давидовића да су отишли у Гацко, тачно је. Наређено је да се пронађу. У Гацко је послат један табор војске од 200 башибозука (нерегуларне војске).

23

Допис Дервиш Ибрахима из Требиња од 26 реџепа 1277 год. (7-II-1861) упућен главном свештенику манастира Косијерева Теодосију. Иако овај манастир не припада Бањанима, ипак треба да их он лијепо посавјетује. Боље је него да се против њих употријеби сила.

Пита шта је с бујурулдијом упућеном Зупцима.

24

Тескера од 15 шабана 1277 год. (26-II-1861) издата манастиру Косијерево да их нико не узнемирава. Ако ускоци силом уђу

у манастир, биће му пружена помоћ. Ако пак они буду примљени од самог манастира, онда ће против њега бити подузете потребне мјере.

Исправа је издана од стране Махмуд-паше, генералштабног бригадног генерала.

25

Бујурулдија Мухамеда Хуришида, кајмакама Херцеговачког Санџака, од 15 шабана 1279 год. (5-II-1863) издана Теодосију, главном свештенику манастира Косијерева, као правом и вјерном поданику с наређењем, да му се указује потребно поштовање као пријатељу царевине.

26

Молба Теодосија, главног свештеника манастира Косијерева, да се дозвола за ношење оружја даде седморици, и то свештенику и другим службеницима манастира и једном трговцу.

Хамид Хаџибегвић